

O (kolejnym) końcu post-
socjalizmu.
Nowe geografie relacji
i zmieniające się
przestrzenie władzy.

Prof. UG dr hab. Mariusz Czepczyński

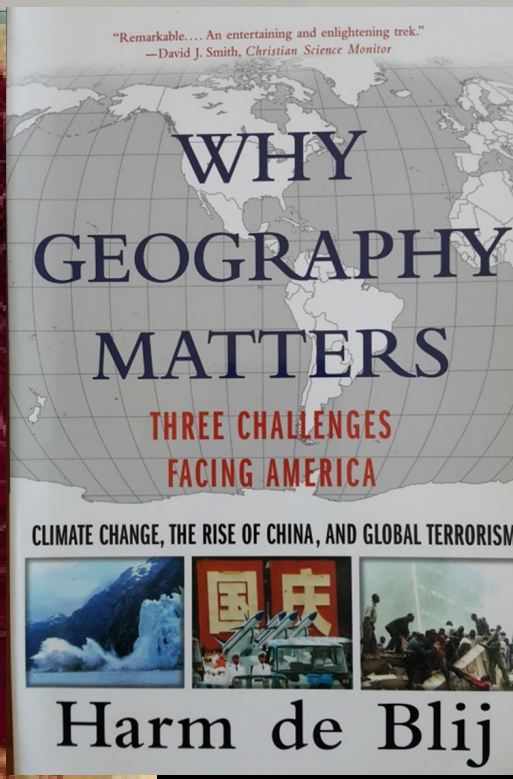
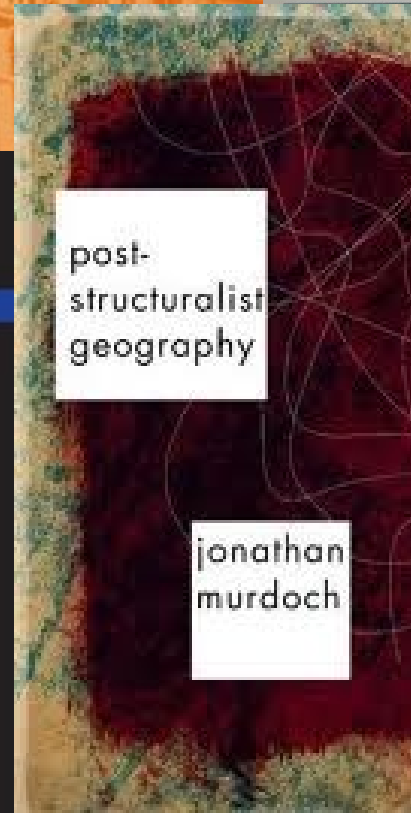
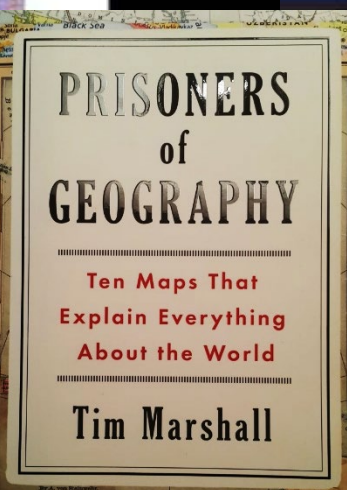
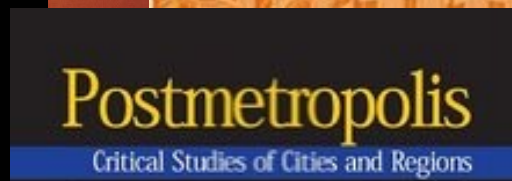
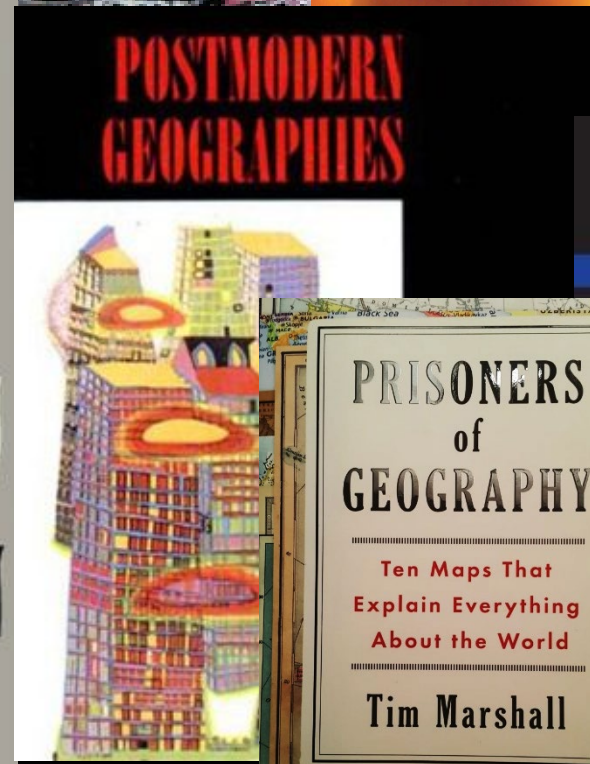
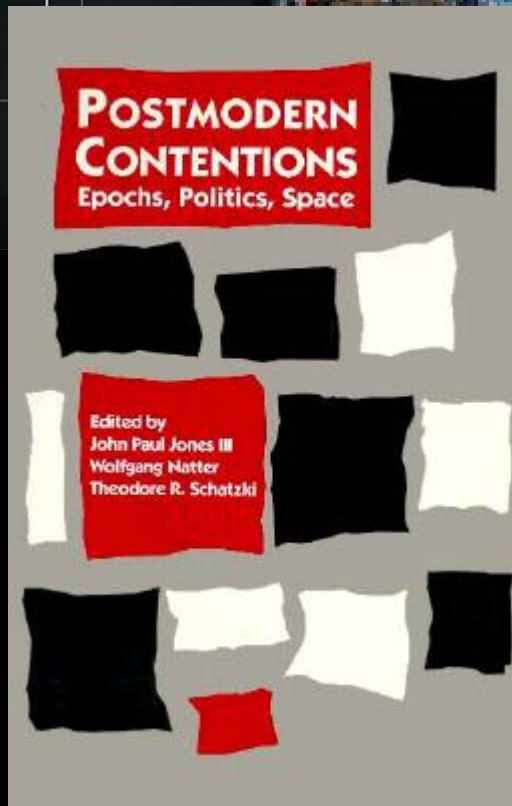
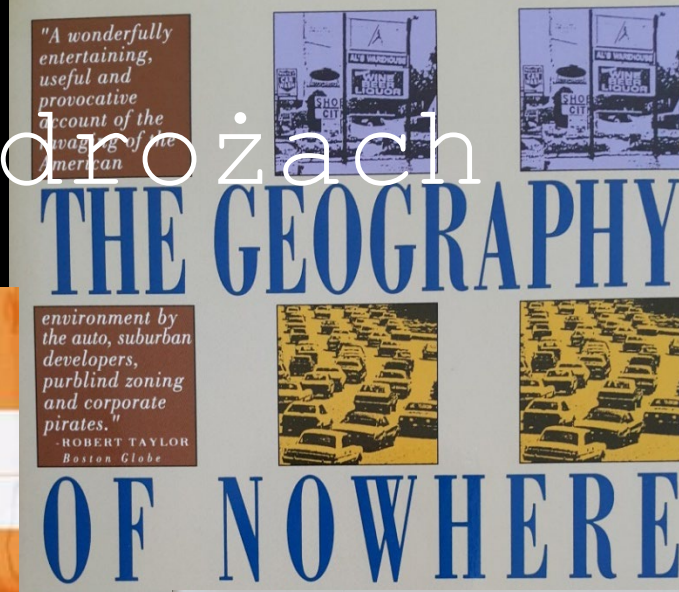
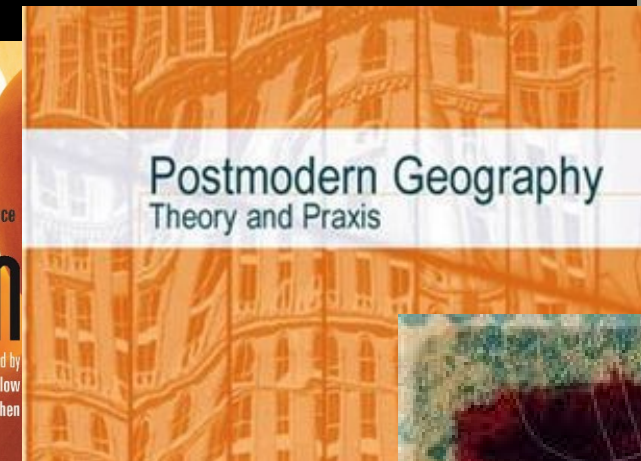
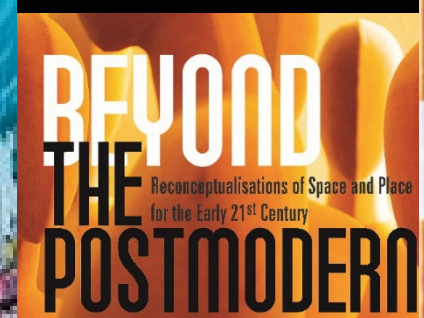
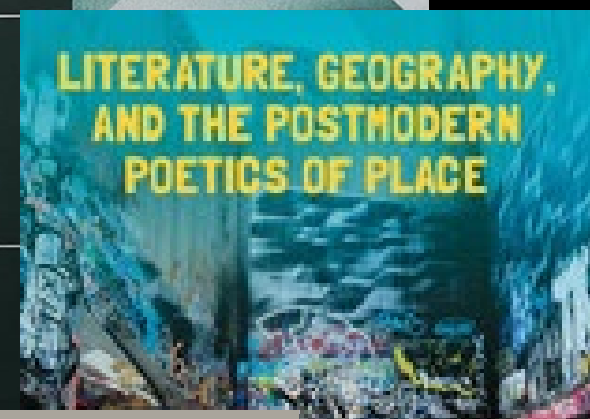
Uniwersytet Gdański,
Wydział Nauk Społecznych, Zakład Gospodarki Przestrzennej

Università degli Studi di Roma Tor Vergata,
Dipartimento di Storia, Patrimonio culturale, Formazione e
Società

thinking space

Geografie na rozdíl od

Wędrując od geografii ku naukom o przestrzeniach / miejscach / krajobrazach

- Badać to znaczy pozostawać w permanentnym ruchu intelektualnym, podróżować w tym metaforycznym sensie nomadycznego ruchu w głąb i szerz, polegając na intuicji i odwołując się do pretekstu, którym może być wszystko co mknie i znika (Mielke Bal)
- Nomadyczna wędrówka musi mieć charakter porównawczy, odwołując się do pamięci i przestrzeni, konfrontowanej z tu i teraz.
- „kondycja nomadyczna” każe nam przystosować się do zmieniających się warunków, w swoisty sposób „wędrować” po wartościach, „koczować” w prowizoriach zakorzenienia, „spacerować” między dyscyplinami, „wałęsać się” po polach i ugorach metodologii

Epoka przestrzeni

- Obecna epoka przede wszystkim epoką przestrzeni (Michel Foucault)
- Zagęszczenie relacji i potrzeba (fizycznych, realnych) interakcji przestrzennych
- Bolesna lekcja pandemii, dystansów i od-przestrzennienia
- Walki o przestrzeń i panowanie nad przestrzenią
- Wyzwania geograficzne współczesności
  - Zmiana klimatu
  - Kryzysy migracyjne
  - Wojny terytorialne
  - Dyskryminacje w przestrzeni

Humanistyka przestrzenna (*spatial humanities*)

- Zwrot przestrzenny: nacisk na miejsce, krajobraz i przestrzeń w naukach społecznych i humanistycznych;
- przestrzenne konteksty jako niezbędne elementy do wyjaśnienia / zrozumienia świata (David Blundell, Ching-Chih Lin & James X. Morris)
- czynnik przestrzenny jest zmienną, obok czynników historycznego i społecznego (Edward Soja)
- Przestrzeń jako społeczny / kulturowy konstrukt
- Aspekty przestrzenne są z jednej strony formowane przez aktywność człowieka, a z drugiej same na niego oddziałują

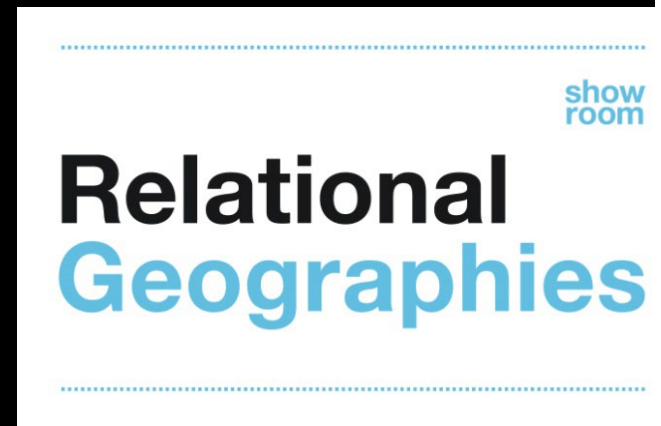
Przestrzenie: od bezkresu ku miejscom

- Przestrzeń jako **kontener** / pojemnik podmiotów, artefaktów, zjawisk i procesów
- Przestrzeń jako bezgraniczna trójwymiarowa **rozległość**, w której obiekty i zdarzenia mają względną pozycję i kierunek: byt i/lub rama pojęciowa
- przestrzeń jako dynamiczny system **relacji** między przedmiotami, obiektami, ludźmi, instytucjami, procesami, nadanymi przez ich odległość, odniesienie i kierunek (Gottfried Leibniz / Mariusz Czepczyński)

Geografie relacyjne

- Relacyjne myślenie o przestrzeni taktuje ją jako „produkt praktyk, trajektorii, wzajemnych powiązań” (Doreen Massey)
- Przestrzenie i miejsca są stabilizacjami procesów i relacji; składają się z wielu relacji; są otwarte, nie zamknięte; są heterogeniczne międzyprzestrzennie:
  - ✓ Publiczne / prywatne
  - ✓ Otwarte / zamknięte
  - ✓ Piękne / brzydkie
  - ✓ Natura / kultura
  - ✓ Przeszłość / teraźniejszość
  - ✓ Wyobrażenia / rzeczywistość
  - ✓ Idee / codzienność
  - ✓ Ja / inni

Przestrzenie znaczące

- Przestrzenie **fizyczne**, widzialne i percepowane przez społeczność, która nadaje im określone kulturowe znaczenie;
- Przestrzenie **komunikujące**, bazujące na metaforach i znakach, umożliwiających wymianę znaczeń oraz przekaz informacji;
- Przestrzenie **wyobrażone**, bazujące (lub nie) na przestrzeniach realnych, powielonych, utrwalonych, przetworzonych przez narracje, opowieści, media, wierzenia;
- Przestrzenie **kontekstualne**, tworzone przez relacje z otaczającymi znakami i ich aktualnymi znaczeniami

Przestrzeń władzy / władza nad przestrzenią

- Władza jest takim produktem relacji społecznych i/lub taką relacją między grupami lub osobami, w której jedna grupa może wpływać lub kontrolować zachowanie innej grupy (John R. P. French & Bertram Raven)
- Michel Foucault (1975) analizuje struktury władzy jako techniczne mechanizmy i produkcje ('drobne instrumentaria'), które, poprzez organizację 'detali' mogą przekształcić 'różnorodność' ludzką w 'zdyscyplinowaną' społeczność oraz zarządzać, różnicować, klasyfikować i dopasowywać ją hierarchicznej struktury, która oddziałuje na systemy społeczne
- Krajobraz odzwierciedla relacje władzy, potrzeby, aspiracje oraz przeszłość (czasem kompleksy), zapisane w obiektach, symbolach i znakach (Sharon Zukin).

Sprawiedliwość przestrzenna

- przestrzeń kształtuje relacje społeczne w takim samym stopniu, jak relacje społeczne kształtują przestrzeń, zaś sprawiedliwość przestrzenna polega na „sprawiedliwym i równym rozmieszczeniu w przestrzeni społecznie cenionych zasobów i możliwości ich wykorzystania” (Edward Soja 2009).
- geografia nie może pozostać niezaangażowana, bezstronna i „obiektywna” w czasie, gdy w miastach panowało powszechne ubóstwo i związane z nim problemy (lub inne niesprawiedliwości przestrzenne) (David Harvey 1973).

Przestrzeń jako proces

- Podejście procesowe zakłada, że zmiana ma charakter ciągły i nie ma skończonego punktu końcowego.
- Zmiana to także „niechlujny” proces, na który wpływa historia, przestrzeń, gospodarka, kultura i polityka.
- Koncepcja „przestrzeni jako procesu” odnosi się do badań przestrzenno-historycznych, które wykraczają poza znaczenie odrębnych przestrzeni fizycznych i uwzględniają sposób, w jaki różne przestrzenie są konstytuowane, przekształcane, dekonstruowane i odtwarzane poprzez ruchy, działania i decyzje ludzi.

Dynamika przestrzeni

- każde społeczeństwo wytwarza pewną, swoją własną przestrzeń (Henri Lefebvre)
- Przestrzeń reprezentuje stosunki społeczne, gospodarcze i kulturowe w danym miejscu i czasie, stając się swoistą ikoną i reprezentacją relacji władzy.
- "Zmienić życie! Zmienić społeczeństwo! Idee te tracą całkowicie swoje znaczenie bez tworzenia odpowiedniej przestrzeni. Lekcja, jakiej można się nauczyć od sowieckiego konstrukttywizmu z lat dwudziestych i trzydziestych oraz z ich porażki, jest taka, że nowe stosunki społeczne wymagają nowej przestrzeni i odwrotnie." (Henri Lefebvre 1979: 185)

Na uczcie u Baltazara

- Trzydziestoletnia teoria zmiany (Yancey Strickler, Thomas Piketty): „Zmiana paradygmatu, w której wcześniej nowy pomysł staje się akceptowaną wartością domyślną. Takie zmiany zdarzają się cały czas. Ale ich wystąpienie wymaga czasu. Mniej więcej trzydzieści lat”.
- 30 lat po zakończeniu (Drugiej / Wielkiej / Patriotycznej) wojny
  - MENE, Bóg policzył dni twojego królestwa i położył mu kres;
  - TEKEL, zostałeś zważony i uznany za niedostatecznego;”
  - UPHARSIN, twoje królestwo zostanie podzielone i oddane Medom i Persom
- 30 lat po upadku muru berlińskiego kolejna uczta Baltazara, a przyszłość znów jest niepewna

Po Powojniu

- W 1989 Tony Judt rozpoczął pisanie „Powojnia”, europejską historię rzadkiego przykładu wyraźnie oznaczonego „końca pewnej epoki”.
- Od tego czasu europejskie kraje postsocjalistyczne / postkomunistyczne / po okresie przejściowym przeszły proces dekomunizacji
- Okres powojenny opierał się na narracji o zwycięstwie ZSRR, naznaczonej pomnikami Armii Radzieckiej i Przyjaźni Rosyjskiej
- II Wojna Światowa pozostała głównym punktem odniesienia i przyczyną granic społecznych, kulturowych, gospodarczych i (przede wszystkim) politycznych

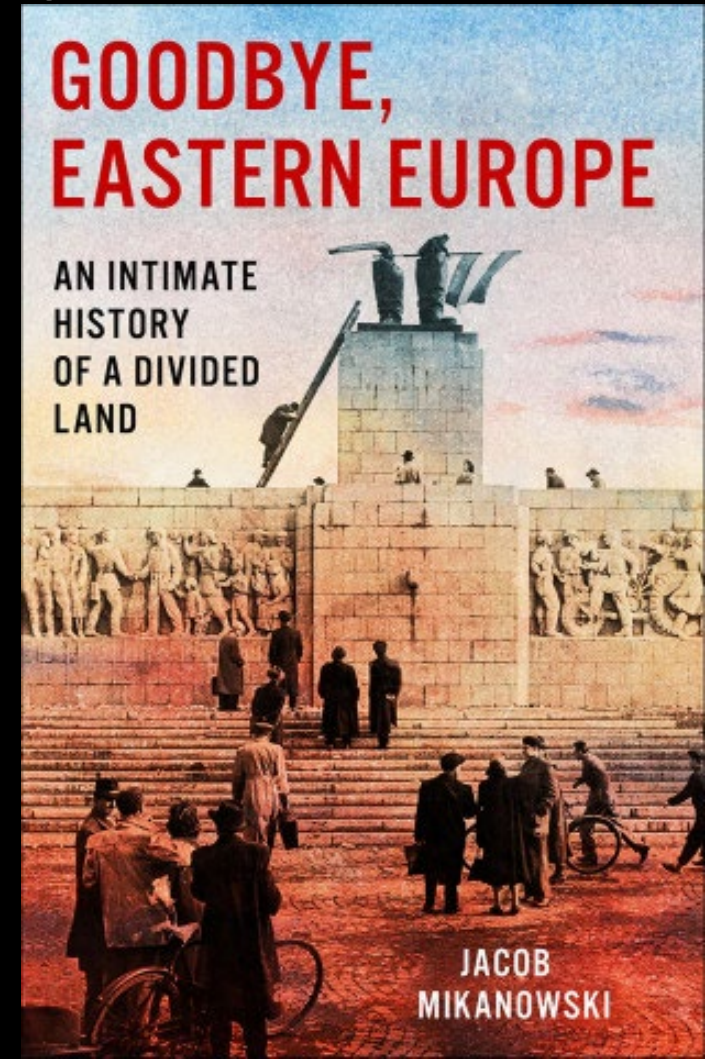

Przeszłość nigdy nie jest martwa. To nawet nie jest przeszłość.

William Faulkner

- Wschodnie i zachodnie perspektywy i zainteresowania
- postkomunizm / postsocjalizm
- Krzysztof Król (2007) były lider Konfederacji Polski Niepodległej: „Przez 40 lat Mojżesz prowadził Żydów przez pustynię, musiało przez ten czas wyginać pokolenie zatraczone w niewoli”.
- Długie trwanie
- Długie pożegnanie z historią (i geografą)

Pax Sovietica – Pax Muscovita

- Od początku XXI wieku Rosja Putina zaczęła odzyskiwać część utraconych władz i terytoriów.
- Pax Sovietica został zastąpiony przez Pax Russica, czyli Pax Muscovia – Moskiewski Świat.
- Zamrożona i odwrócona desowietyzacja, po której nastąpiła dość osobliwa mieszanka narracji sowieckiej, carskiej i rosyjskiej, stworzyła obraz współczesnej militarystycznej Rosji jako bezpośredniego spadkobiercy sowieckiego dziedzictwa.
- Spin Dyktatorzy: zmieniające się oblicze tyranii w XXI wieku (Siergiej Guriew, Daniel Treisman)

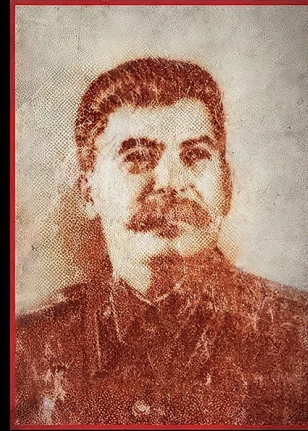

Siedlce
20.04.2022

Punkt zwrotny

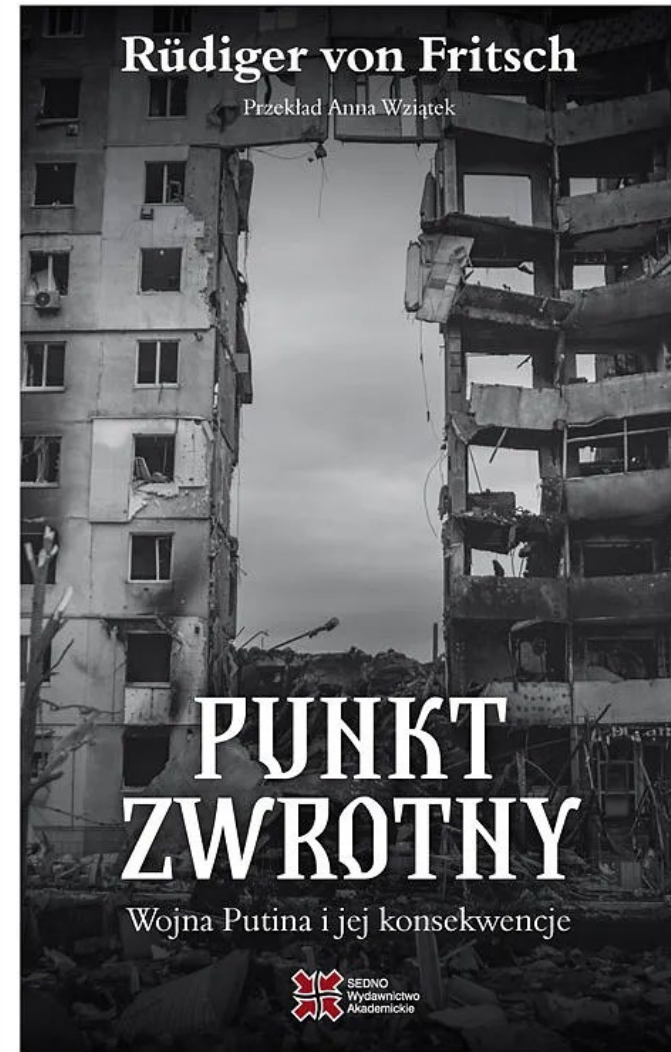
- u Putina przeważało myślenie w kategoriach emocjonalno-historycznych oraz wielkorosyjski, imperialny odruch
- „Wojna z Ukrainą stanowi wielką cezurę w stosunkach międzynarodowych – Władimir Putin wykluczył Rosję na długo z porządku międzynarodowego i prowadzi ją w niejasną i niepewną przyszłość” (Rüdiger von Fritsch)
- Polityka historyczna oraz przestrzenna Rosji (re-stalinizm & re-imperializm)

THE FUTURE OF THE SOVIET PAST

★
THE POLITICS OF HISTORY IN PUTIN'S RUSSIA
★

EDITED BY
ANTON WEISS-WENDT & Nanci Adler

Nowy Kalendarz: Nowa Historia

- *kalendae*: pierwszy dzień okresu; „wołanie” nowiu księżyca, kiedy był on widziany po raz pierwszy
- Dla wielu Europejczyków wojna w Donbasie w 2014 r., a co najoczywistsze inwazja Rosji na Ukrainę (24 lutego 2022 r.), stała się nowym kalendarzem, czasem rozpoczęcia nowego układu chronologicznego i wyznaczenia końca starej – powojennej – epoki i początku nowej.
- Dialektyka zwycięzca/ofiara II Wojny Światowej staje się nieistotna, a dług nazistowskiego wyzwolenia zanika wraz z każdym obrazem ludobójstwa dokonanego przez armię rosyjską w Ukrainie.

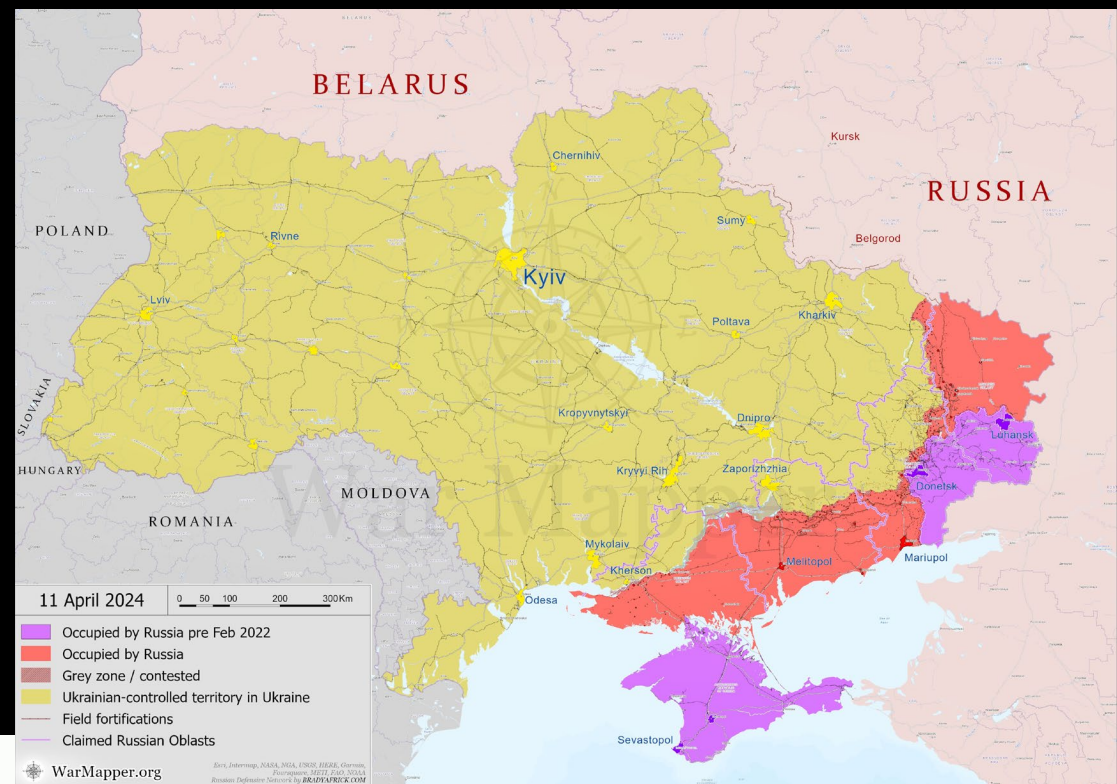
Sofia, 03.05.2022

Nowa Geografia: granice, kurtyny, fronty

- Nowy podział Europy: nowe granice
- Ukraina i Rosja nie są już w tym samym regionie.
- Zachód / UE stają się wrogami moskiewskiego dyktatora
- Nowe symbole krajobrazu: mury, okopy, blokady
- Izolacja i nowe osie i rozbite przypływy

Nowe i oddolne opowieści o miłości i nienawiści

- Pomnik Zwycięskiej Armii Radzieckiej w Koszalinie został przewrócony koparką „ze złości na obecną sytuację na Ukrainie i wojnę w wyniku agresji Rosji.” (03.03.2022)
- Inwazji Rosji na Ukrainę „towarzyszy gloryfikacja rosyjskich tradycji imperialistycznych i relatywizacja zbrodni sowieckiego komunizmu”. „Historia staje się żywym doświadczeniem na naszych oczach” (Karol Nawrocki, Instytut Pamięci Narodowej, 2023)
- Cokół pomnika żołnierzy radzieckich w Litomierzycach przemalowany na pralkę, upamiętniając rosyjskie grabieże w Ukrainie (26.10.2022)

Czystki krajobrazowe

- „Demontujemy rzeźbę z brązu przedstawiającą dwóch robotników, wzniesioną w 1982 roku dla upamiętnienia zjednoczenia Ukrainy z Rosją. Rosja „naznaczyła” swój stosunek do Ukrainy brutalnymi zabójstwami pokojowo nastawionych Ukraińców, zniszczeniem naszych miast i miasteczek oraz chęcią zniszczenia naszej państwowości” (mer Kijowa Witalij Kliczko)
- „Rzeźba [robotników] powinna zostać zniszczona i stopiona. Dziś nie ma to sensu. To nie jest arcydzieło. Nie jest jasne, gdzie jest Ukrainiec, a gdzie Rosjanin. To nigdy nie miało znaczenia, byli to tylko dwaj robotnicy, ludzie bez narodowości... Jest już rzeźbiarz, który stworzy nowe dzieło. Za rok stanie pomnik ku czci zjednoczonej Ukrainy, który będzie wzywał wszystkich do życia w pokoju i harmonii”. (Autor rzeźby Serhij Myrhorodskyi)

Europa po 24 lutego 2022

- W rezultacie ostateczny koniec długiego okresu powojennego wyznaczają upadłe pomniki byłych bohaterów II Wojny Światowej w Polsce, Ukrainie i w innych krajach Bloku Wschodniego.
- Symboliczny koniec kultu zwycięzców Drugiej Wojny eliminujące ikony i symbole dominacji sowieckiej i komunistycznej.
- Wydaje się, że jest to ostateczny koniec wydłużającego się okresu postsocjalistycznego / powojennego, kiedy nowe istotne wydarzenie zmienia reguły gry, kiedy budowane są nowe relacje i znaczenia, wraz z nowymi granicami i nowymi koalicjami.

Nowe dynamiczne relacje przestrzenne – nowe geografie

Więcej jest relacji między rzeczami na ziemi i w
niebie, mój Horacy,
niż się ich śniło waszym geografom

Shakespeare

(prawie)

William

LinkedIn

Mariusz Czepczyński
Professor at the Uniwersytet
Gdański

mariusz.czepczynski@ug.edu.pl
mariusz.czepczynski@uniroma2.eu

